

METODICKÝ LIST – ČLOVEK a PRÍRODA

(Metodický list k výučbe filozofie cez nosné problémy)

TÉMA

Človek a príroda

MENO A PRIEZVISKO AUTORKY

Mgr. Helena Kopecká

VYUČOVACÍ PREDMET/VZDELÁVACIA OBLASŤ

Občianska náuka/Človek a spoločnosť

ROČNÍK

3. ročník gymnázií alebo 4. ročník gymnázií (podľa učebného plánu jednotlivých škôl)

HODINOVÁ DOTÁCIA

jedna vyučovací hodina

EDUKAČNÝ CIEĽ

Žiaci pochopia podstatu vzťahu človeka k prírode v jednotlivých obdobiach dejín filozofie.

Oboznámia sa s možnosťami riešenia vzťahu človeka a prírody v súčasnosti.

VÝCHOVNÝ CIEĽ

Žiaci pochopia, že vzťah človeka k prírode je v súčasnosti vážne narušený a že je potrebný obrat. Je potrebná zmena v spôsobe myslenia, ale aj v spôsobe správania v politickom, hospodárskom a každodennom živote, potrebné prijímanie zákonov na ochranu životného prostredia, ako aj zmena osobného správania, možno aj nové morálne hodnoty.

ZAPRACOVANIE v inovovanom ŠVP a ŠkVP

OBN na gymnáziách

Ročník: 3. alebo 4. podľa učebného plánu jednotlivých škôl

Tematický celok: Filozofický spôsob osvojovania si sveta. Hľadanie miesta človeka v súradniciach sveta. Človek a príroda.

Výkonový štandard:

- odhaliť možné súvislosti medzi karteziánskym dualizmom a vyhrocovaním vzťahov človeka a prírody v rámci euroatlantického civilizačného okruhu,
- nájsť príklady kolíznych vzťahov medzi technologickým rozvojom a morálkou.

Obsahový štandard:

- možné filozofické pozadie vyhrocovania vzťahov človeka (spoločnosti) a prírody, ekologické problémy a zodpovednosť, dobrý život a životné prostredie, hľadanie alternatív k paradigme karteziánskeho dualizmu subjektu a objektu, filozofická kritika degradácie (filozofickej) múdrosti na (inštrumentálny) rozum.

Zapracovanie v iŠkVP

Téma *Človek a príroda* sa nachádza aj v inovovanom ŠkVP, nakoľko predmet OBN je povinným predmetom na gymnáziách. Táto téma sa nachádza aj v prierezovej téme Environmentálna výchova. Môže byť aj v inom predmete, ktorý si škola vytvorí v rámci disponibilných hodín napr. Environmentálna výchova, Ekológia a pod. **Je možné využiť medzipredmetové vzťahy - poznatky z biológie, chémie, fyziky, geografie, etiky.**

TEORETICKÝ ZÁKLAD

TÉMA: Človek a príroda

Motto

Ked' sme sa už naučili lietať vo vzduchu ako vtáci a plávať pod vodou ako ryby, chýba iba jedno: aby sme sa naučili žiť na zemi ako ľudia.

George Bernard Shaw

Pojem **príroda** označuje to, čo sme nevytvorili, čo sme neurobili my ľudia. Problematika prírody je veľmi zložitá a špecifická. Prírodu možno skúmať s rôznych hľadísk, napr. biológie, geografie, fyziky či etiky. V tejto téme načrtujeme problémy, ktoré súvisia s našim vzťahom k prírode z pohľadu filozofie. Z hľadiska dejín filozofie významné interpretácie

prírody a vzťahu človeka k nej nájdeme v jednotlivých obdobiach dejín filozofie. Na otázku do akej miery smie človek zasahovať do prírody existovala v každej epoche iná odpoveď.

V **antike** prevládal **teleologický** (gréč. telos - účel) výklad prírody. **Aristoteles** (384 - 322 pred n. l.) vychádzal z predstavy, že pozorovanie prírody nám všade ukazuje **účelnosť**. Vývinové procesy v prírode sa uskutočňujú podľa vopred určeného cieľa. Od najväčšieho k najmenšiemu je všetko účelne usporiadané. Príroda má svoj účel v sebe samej. Zastáva názor, že **prírodu netreba ovládať**, meniť ani do nej zasahovať s cieľom vyťažiť z nej čo najviac.

V **stredovekej filozofii** bol vzťah človeka a prírody určovaný náboženstvom. Východiskom kresťanskej interpretácie prírody je **myšlienka Boha ako stvoriteľa**, ktorý stvoril prírodu a všetok život v nej iba sám zo seba. Príroda je božie dielo, všetky účely, ktoré v prírode jestvujú, sú výsledkom božieho pôsobenia. Boh stvoril dokonalý svet, zlo nemôže pochádzať od neho. Príroda ako božie dielo je dobrá.

Novoveká filozofia priniesla zmenu pohľadu na vzťah človeka a prírody. Revolúcie v západnej Európe (v 16.st. v Holandsku a v 17. st. v Anglicku) vytvorili podmienky na rozvoj vedy a filozofie. Vedci a filozofi sa živo zaujímajú o prírodu a o jej spätosť s človekom. Na základe úspechov prírodných vied, najmä matematiky a mechaniky, vzniká **mechanistický pohľad na svet a prírodu**. V centre pozornosti je také skúmanie prírody, ktorého **cieľom je prírodu ovládnuť**.

Galileo Galilei (1564 - 1642) vypracoval **metódu poznávania prírody**. Základný význam pre jeho metódu majú experimenty s voľným pádom, kde dospel k záveru, že tieto zákony sú "prírodné zákony" a môžeme ich adekvátne opísať pomocou matematiky. Zdôraznil tak **význam matematiky** v prírodovednom bádání. Iba matematikou možno adekvátne popísať prírodu.

Francis Bacon (1561 - 1626) jednoznačne hlása **ovládnutie prírody človekom**. Človek môže prírodu ovládnuť natoľko, nakoľko ju pozná. Tvrdí, že „*ľudské poznanie a ľudská moc sú jedno a to isté. Príroda sa dá totiž premôcť len poslušnosťou...*“ t. j. rešpektovaním jej zákonov nájdených vedou. Prírodu ovládneme len tým, že sa podrobíme jej zákonom. Aby sme zákony prírody mohli rešpektovať, musíme ich objaviť. K dosiahnutiu cieľa potrebujeme **novú indukčnú metódu**, ktorá má dva základné kroky. Nevyhnutným predpokladom je zbaviť sa predsudkov - idolov a vychádzať z pozorovaní, porovnávaní, ale najmä z experimentov.

Karteziánsky dualizmus subjektu a objektu znamenal prevrat v chápaní človeka. **René Descartes** (1596 - 1650) uznáva dve základné substancie: duchovnú (vec mysliača) a telesnú (vec rozpriestranená - t.j. hmota). Substancie sa nemôžu vzájomne ovplyvňovať, sú od seba

nezávislé. Človek sa redukuje na "res cogitas" a telo sa stáva predmetom skúmania prírodných vied. Karteziánsky dualizmus zároveň stavia do protikladu človeka a prírodu.

Na jeho myšlienky nadviazal **Isaac Newton** (1643 - 1727), ktorého dielo sa stalo na dvesto rokov základom mechanistického výkladu nielen prírody, ale aj sveta ako celku.

Osvietenci v 18. stor. verili v **silu poznania, teda rozumu**, ktorý ukazuje optimálne cesty všestranného **pokroku ľudstva**. Podporovali ustavičný rozvoj vedeckého poznania, využívanie vedy na zlepšenie ľudského života. Domnievali sa, že ovládaním prírody sa človek môže oslobodiť od jej slepých síl. Vznikla zjednodušená predstava, že všeobecný vzostup ľudstva priamo závisí od rozšírenia poznania. Viera v pokrok v tejto dobe bola prehnaná aj nekritická.

Pomocou prírodovedného poznania sa človeku podarilo ovládnuť prírodu, využiť jej sily a bohatstvá, ale na strane druhej "matematizácia" hodnotu a kvalitu prírody zredukovala len na kvantitu.

Mechanistický obraz sveta dokázal vysvetliť evolúciu vesmíru a života, ale mal následky v praktickej oblasti. Príroda sa začala chápať výlučne ako zdroj a prostriedok uspokojovania ľudských potrieb, prestalo sa brať do úvahy vzájomné pôsobenie živých organizmov, nežiaduce vedľajšie účinky či neskoršie následky, podporovalo sa úsilie pretvárať aj živú prírodu.

V 19. storočí pod vplyvom **evolučnej teórie** Charlesa Darwina (1809 - 1882) o prírodnom výbere druhov, o postupnom vzniku živých organizmov z nižších foriem na vyššie formy a aj o vzniku človeka ako doteraz najvyššie organizovanej živej bytosti, sa mení názor na vzťah človeka a prírody. Ernst Haeckel (1834 - 1919), najznámejší Darwinov žiak, hlása monizmus - jednotu prírody a ducha, hmoty a duše. Podľa neho človek nie je nadradený prírode, ani nie je niečo protikladné prírode. **Človek je súčasťou prírody**. Boh a svet, príroda sú jedno a to isté. Jeho monizmus môžeme nazvať aj panteizmom.

Významnou črtou novoveku sa stal **technologický rozvoj**. Priemyselné revolúcie výrazne ovplyvnili obraz sveta aj možnosti zásahu človeka do prírody. Rozvoj priemyselnej výroby, vied a techniky spôsobil, že ich nepredstaviteľné dôsledky sa človeku vymkli z rúk. Negatívne dôsledky technologického rozvoja sa podceňovali.

Podľa **kritickej teórie frankfurtskej školy** rozum sa v modernej spoločnosti stal nástrojom ovládania ľudí a prírody. Pre industriálnu spoločnosť je dôležité, aby sa kritériám produktivity podriadil aj rozvoj vedy a techniky. Redukcia ľudského konania na čistú funkčnosť je výsledkom pragmatického chápania rozumu.

Oblasť zasahovania ľudí do prírody sa neustále rozširovala do takej miery, že dnes je ťažké nájsť ešte nedotknutú prírodu. **Vzťah človeka k prírode je vážne narušený.** Ak sa zamyslíme nad ovládaním prírody v súčasnosti zistíme, že sa dostávame na pokraj zničenia, ktoré nehrozí len prírode, ale aj nám ľuďom. Znečistenie vody, pôdy a ovzdušia, vymieranie lesov, ozónová diera, skládky odpadu, globálne otepľovanie a ďalšie problémy sú znakom našej doby. Dnes, kvôli samej prírode, je **potrebný obrat a prehodnotenie nášho myslenia.**

Problémy, ktoré súvisia s naším vzťahom k prírode sa dotýkajú viacerých oblastí. Je potrebná zmena v spôsobe myslenia, ale aj v spôsobe správania v politickom, hospodárskom a každodennom živote. Je potrebné prijímanie zákonov na ochranu životného prostredia aj zmena osobného správania, možno aj nové morálne hodnoty.

ÚLOHY A NÁMETY

1. Interpretujte výrok Georga Bernarda Shawa.
2. Do uvedenej tabuľky doplňte ako chápali vzťah človeka a prírody filozofi v jednotlivých obdobiach dejín filozofie. Porovnajte ich názory.

Dejiny filozofie	Vzťah človeka a prírody
Antická filozofia	
Stredoveká filozofia	
Novoveká filozofia	
Osvietenská filozofia	
Filozofia 19. storočia	
Súčasná filozofia	

3. Analyzujte uvedené texty. Objasnite základné filozofické prístupy vzťahu človeka k prírode.

„Účel je teda v zmenách prírodných a v prírodných výtvoroch. Ďalej všade, kde jestvuje nejaký cieľ, aj "prvšie" aj "neskoršie" je z hľadiska tohto cieľa. Teda každá vec je od prírody tak, ako ju robíme a ako je od prírody, tak ju robíme, ak tomu nič neprekáža.“ (Aristoteles: Fyzika)

„Pôvodcom všetkého stvoreného je Boh, ktorý koná rozumom a vôľou, ako to vyplýva z premís. V jeho schopnosti nemôže byť nijaký nedostatok, nemôže upustiť od svojho úmyslu, pretože jeho moc je nekonečná, ako sme už na to poukázali. Preto tvar všetkých vecí je Bohom zamýšľaný a chcený. Nie je teda náhodný; náhodným totiž nazývame to, čo je mimo úmyslu konajúceho.“ (Tomáš Akvinský: Suma proti pohanom)

„Pokúsime sa tu určiť predbežne tri rozličné stupne a druhy ľudskej ctižiadostivosti. Vďaka prvej sa niekto usiluje uplatniť svoju vlastnú moc vo svojej krajine; to je nízka ctižiadostivosť. Druhá chce rozšíriť uznanie a nadvládu svojej krajiny nad inými národmi: je to vyššia ctižiadostivosť, aj keď nie je o nič menej vášnivá ako prvá. Nakoniec ten, kto sa usiluje zdôvodniť a rozšíriť moc a nadvládu ľudského rodu nad celou prírodou, má nepochybne takú ctižiadostivosť, ktorá je, ak ju tak možno ešte nazývať, omnoho prirodzenejšia a ušľachtilejšia ako obidva predchádzajúce druhy. Prírodu ovládneme len tým, že sa podrobíme jej zákonu.“ (Francis Bacon: Nové organon)

„Toto je najlepší spôsob ako poznať prirodzenosť (natura) mysle (mens) a jej odlišnosť od tela. Lebo keď my, čo pokladáme za klamné všetko, čo je od nás odlišné, skúmame, kto sme, jasne vidíme, že ani rozpriestranenosť, ani tvar, ani miestny pohyb, ani nič podobné, čo sa pripisuje telesu, nepatrí k našej prirodzenosti, patrí k nemu len myslenie. Preto sa toto prv a istejšie poznáva ako telesné predmety: lebo toto už nepochybne vieme, kým o všetkom ostatnom ešte pochybujeme.“ (René Descartes: Princípy filozofie)

„Emancipovaný praktický rozum, ktorý vytvorila veda, dedička onoho teoretického rozumu, stavia proti prírode nielen svoje myslenie, ale aj konanie, a to spôsobom, ktorý už nie je zlučiteľný s nevedomým fungovaním celku: V človeku príroda narušila samu seba a neisté

nahradenie otrasenej istoty sebaregulácie ponechala na jeho morálnom vybavení." (Hans Jonas: Princíp zodpovednosti)

4. Zdôvodnite výrok Hansa Jonasa: „*Konaj tak, aby účinky tvojho konania boli zlučiteľné s pokračovaním v pravde ľudského života na Zemi.*“

5. Nájdite príklady kolíznych vzťahov medzi technologickým rozvojom a morálkou (napr. nové poznatky z genetiky - problém klonovania, rozvoj počítačovej techniky - etický problém ochrany súkromia a pod.) Diskutujte o možných dôsledkoch.

METODOLÓGIA

Vo výchovnovzdelávacom procese môže učiteľ využiť tieto metódy:

- motivačné rozprávanie,
- problémový výklad,
- metódu dialógu (pre rozvoj kritického myslenia),
- metódu brainstormingu,
- metódu riešenia úloh,
- porovnávaciu metódu,
- analýza filozofických textov,
- samostatná práca.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. Delfová, H.: *Lexikón filozofie*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1993. ISBN 80-215-0263-0.
2. Dragúň, E. a kol.: *Antológia k systémovej filozofii*. Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1994. ISBN 80-88738-60-1.
3. Dragúň, E. a kol.: *Čítanka z dejín filozofie*. Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1990. ISBN 80-85183-24-2.
4. Fürstová, M. - Trinks, J.: *Filozofia*. Bratislava: SPN, 1996. ISBN 80-08-00279-4.
5. Jonas, H.: *Princíp zodpovednosti*. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-06-2.
6. Kiczko, L. a kol.: *Dejiny filozofie*. Bratislava: SPN, 1993. ISBN 80-08-01830-5.
7. Störig, H.J.: *Malé dejiny filozofie*. Praha: Zvon, České katolícke nakladateľstvo, 1995. ISBN 80-7113-115-6.
8. Suchý, E. - Jaksicsová, V. *Malá antológia z diel filozofov I.* Bratislava: SPN 1991. ISBN 80-08-00487-8.